

HANNAH ARENDT • **Totalitarizm**

The Origins of Totalitarianism

© 1973, 1968, 1966, 1958, 1951, 1948 by Hannah Arendt

© renewed 1979 by McCarthy West

© renewed 1994, 1979, 1976 by Lotte Kohler

Bu kitabın yayım hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2072 • Politika Dizisi 127

ISBN-13: 978-975-05-1661-0

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Seçkin Sertdemir

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HANNAH ARENDT

Totalitarizmin Kaynakları-3

Totalitarizm

The Origins of Totalitarianism

ÇEVİREN *İsmail Serin*

HANNAH ARENDT 1906 yılında Hannover'de, bir Yahudi mühendisin tek çocuğu olarak doğdu. Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Heidelberg'de Martin Heidegger ve Karl Jaspers'ten felsefe öğrendi, yirmi iki yaşında yine burada doktorasını verdi. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine 1933'te Almanya'dan ayrılarak Fransa'ya geçti ve Yahudi göçmen hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra Amerika'ya yerleşti ve 1951'de ABD vatandaşlığına geçti. Amerika'daki ilk yıllarında akademik bir iş bulmakta epey zorlandıktan sonra 1953 yılında Princeton'da Christian Gauss konferanslarına çağrıldı. Böylece California, Chicago, Columbia, Northwestern, Cornell ve başka üniversitelerde verdiği dersleri içeren seçkin akademik kariyerine başladı. 1975 yılında öldüğünde New York'taki New School for Social Research'te felsefe profesörüydü. Kitapları: *The Origins of Totalitarianism*, (1951) [*Totalitarizmin Kaynakları 1 - Antisemitizm* (İletişim Yayınları, 1997), *Totalitarizmin Kaynakları 2 - Emperyalizm* (İletişim Yayınları, 1998)], *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess* (1958), *Between Past and Future* (1961) [*Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim Yayınları, 1996)], *On Revolution* (1963), [*Devrim Üzerine* (İletişim Yayınları, 2012)], *Eichmann in Jerusalem* (1963), [*Kötülüğün Sradanlığı, Eichmann Kudüs'te*, (Metis Yayınları, 2009)], *Men in Dark Times* (1968), *Crises of the Republic* (1972), *On Violence* (1970) [*Şiddet Üzerine* (İletişim Yayınları, 1997)], *The Life of the Mind I-II* (1978), *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1992).

*Sıradan insanlar her şeyin mümkün
olduğunu bilmez.*

DAVID ROUSSET

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
ONUNCU BÖLÜM	
<i>Sınıfsız Toplum</i>	35
I. Kitleler	35
II. Ayaktakımı ile Seçkinler Arasındaki Geçici İttifak	68
ON BİRİNCİ BÖLÜM	
<i>Totaliter Hareket</i>	93
I. Totaliter Propaganda	93
II. Totaliter Örgütlenme	130
ON İKİNCİ BÖLÜM	
<i>İktidardaki Totalitarizm</i>	169
I. Sözde Totaliter Devlet	174
II. Gizli Polis	215
III. Topyekün Tahakküm	245
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
<i>İdeoloji ve Terör: Yeni Bir Yönetim Biçimi</i>	283
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
<i>Sonsöz: Macar Devrimi'ne Dair Derin Düşünceler</i>	317
I. Stalin'in Ölümünden Sonra Rusya	322
II. Macar Devrimi	339
III. Uydu Sistemi	355
KAYNAKÇA	371

ÖNSÖZ

I

Totalitarizmin Kaynakları'nın ilk elyazması, 1949 güzünde, Hitler Almanyası'nın yenilgisinden dört sene sonra, Stalin'in ölümüne dört seneden az bir süre kala tamamlanmıştı. Kitabın ilk baskısı 1951'de yapıldı. Geçmişe baktığımda, kitabı yazmaya başladığım 1945'ten sonraki yılların, on yıllarca süren kargaşa, çalkantı ve düpedüz dehşet döneminin (Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen devrimler, totaliter hareketlerin yükselişi ve parlamenter yönetimlerin gerilemesi, Faşist, yarı-Faşist iktidarlardan tek parti diktatörlükleri ve askerî diktatörlüklere türlü türlü yeni tiranlıkları takiben en sonunda kitle desteğine dayalı¹ totaliter yönetimlerin sağ-

1 Totaliter yönetimin, açık kriminalligine rağmen, kitle desteğine dayalı olması şüphesiz son derece rahatsızlık vericidir. Bu nedenle, gerek araştırmacıların gerek devlet adamlarının bu gerçeği kabullenmekten kaçınması çok şaşırtıcı değildir; araştırmacılar propaganda ve beyin yıkamanın sihrine inanmışlardır, devlet adamları ise, örneğin Adenauer'in sık sık yaptığı gibi, kitle desteğini basitçe reddetmişlerdir. Savaş sırasında Alman kamuoyuyla ilgili tutulan gizli raporlar bu konuda hayli aydınlatıcıdır (SS'in Güvenlik Servisi'nin tuttuğu bu raporlar için bkz. *Meldungen aus dem Reich. Auswahl aus den Ge-*

lam görünen temellerde tesis edilmesi: Rusya’da bugün artık genellikle “ikinci devrim” olarak adlandırılan 1929’da, Almanya’da ise 1933’te) [yaşananların] ardından ilk görelî sakinlik dönemi olduğunu görüyorum.

Nazi Almanyası’nın yenilgisiyle, hikâyenin bir kısmı sona ermişti. Çağdaş olayları bir tarihçinin geriye dönük bakışı ve bir siyaset bilimcinin analitik coşkusuyla değerlendirmek için münasip görünen ilk andı bu; henüz *sine ira et studio* (öfkesiz ve müsamahasız) biçimde değil, hüznün, acı ve dolayısıyla bir feryat etme eğilimiyle ne olduğunu anlatmak ve anlamaya çalışmak için ilk şanstı; artık dilsiz bir felaket duygusu ve acz içinde kıvranan bir korku geride kalmıştı. (O yılların ruh halini gösterebilmek için kitabın ilk Önsöz’ünü bu baskıya da aldım.) Her halükârda, yetişkinlik çağının büyük bir bölümünde benim neslimin birlikte yaşamaya mecbur bırakıldığı bazı soruları dile getirme ve tartışma olanağı sağlayan ilk andı bu: *Ne oldu? Niçin oldu? Nasıl olabildi?* Almanya’da, geride harabeye dönmüş bir ülke ve kendi tarihinin “sıfır noktasına” eriştiğini hisseden bir millet bırakan savaş yenilgisinin ardından neredeyse hiç el sürülmemiş bir belge ummanı ortaya çıktı: Hitler’in *Tausendjähriges Reich*’ının hüküm sürmeyi başardığı on iki yılın tüm veçhelerine ışık tutan belgesel malzeme yığını. Bugün bile tam anlamıyla yayımlanmamış ve sorgulanmamış olan bu *embarras de richesses*’ten [utandırıcı yığından] yapılan ilk faydalı seçki, 1946’da Nuremberg’te görülen Büyük Savaş Suçları Mahkemesi’yle de bağlantılı olarak, *Nazi Conspiracy and Aggres-*

heimen Lageberichten des Sicherheitsdienstes der SS 1939-1944, ed. Heinz Boberach, Neuwied & Berlin, 1965). Raporlar, birincisi, halkın sözde surlardan –Yahudilerin Polonya’da katledilmesi, Rusya’ya saldırı hazırlığı vb.– pekâlâ haberdar olduğunu, ikincisi “propaganda kurbanlarının ne ölçüde bağımsız kanaatler oluşturmaya muktedir olduğunu” (s. XVIII-XIX) gösterir. Burada mesele bütün bunların Hitler rejimine verilen genel desteği zerre kadar azaltmamış olmasıdır. Totalitarizme verilen kitle desteğinin ne cehaletten ne de beyin yıkamadan kaynaklandığı gayet açıktır.

sion [Nazi Komplosu ve Saldırganlığı] başlıklı on iki ciltlik eserde yayımlandı.²

Kitabın ikinci basımının yapıldığı 1958’de ise Nazi rejimiyle ilgili çok daha fazla sayıda belge ve başka türlü materyal halihazırda kütüphanelerde ve arşivlerde gün ışığına çıkarılmış durumdaydı. O zamanlar öğrendiklerim yeterince ilginçti, fakat ilk argümanımda veya analizimde ciddi bir değişiklik yapmamı gerektirecek bir durum da yoktu. Dipnotlardaki alıntıları değiştirdim ve pek çok şey ilave ettim. Sonuçta metin hayli genişledi. Fakat bütün bunlar esasen teknik değişikliklerdi. Nuremberg belgeleri 1949’da ancak kısmen ve İngilizce çeviriler kanalıyla bilinmekteydi; Almanya’da 1933-1945 arasında yayımlanan birçok kitap, broşür ve dergiye erişim olanağı yoktu. Kitaptaki bazı ilavelerde, Stalin rejimi hakkında son yayınlarla ortalığa dökülen yeni bilgileri ve Stalin’in ölümünden sonra yaşanan bazı önemli gelişmeleri –halef krizi ve Kruşçev’in 20. Parti Kongresi’ndeki konuşması– ele aldım. Bu yüzden Antisemitizmle ilgili I. Bölüm ve Emperyalizmle ilgili ilk dört bölümü eski halleriyle muhafaza ederken, II. Bölüm’ün sonunu ve III. Bölüm’ün tümünü revize ettim. Topyekûn tahakküm öğelerine dair analizimle yakından ilgili, teorik sayılabilecek bazı içgörülerim de vardı ki metnin ilk basımına “Son Sözler” başlıklı sonuçsuz bir bölümle nokta koyduğum tarihlerde bu içgörülerden yoksundum. Bugün de geçerli olduğunu düşündüğümünden diğer bölümlere aktardığım bu “Son Sözler”in yerini, elinizdeki basımda “İdeoloji ve Terör” başlıklı son bölüm aldı. İkinci basımda, Rus sisteminin uydu ülkelere girişini ve Macar Devrimi’ni kısaca ele aldığım bir Sonsöz koymuştum.

2 Belgesel malzemenin incelenme ve yayımlanma sürecini baştan beri kriminal faaliyetlere yönelik bir kaygı yönlendirmişti, bu nedenle mevcut malzemenin yapılan seçkilerin amacı genellikle savaş suçlularını yargılamak oldu. Sonuçta oldukça önemli pek çok materyal ihmal edildi. 1 numaralı notta bahsettiğimiz kitap bu kuralın önemli bir istisnasıdır.

Çok sonradan kaleme aldığım bu analiz, çağdaş olaylarla ilgili olduğundan içerik ve nitelik itibariyle farklı olduğu gibi içerdiği pek çok ayrıntı bakımından da güncelliğini yitirmişti. Bu nedenle onu çıkarttım. İkinci basımla kıyaslandığında kayda değer tek değişiklik budur.*

Şüphesiz, savaşın bitmesi Rusya'da totaliter yönetimin çökmesi anlamına gelmedi. Bilakis savaşı, Doğu Avrupa'nın Bolşevikleştirilmesi, yani totaliter yönetimin yayılması izledi; barış, iki totaliter rejimin yöntemleri ve kurumları arasındaki benzerlik ve farklılıkları analiz etmek için kerteriz alınabilecek bir dönüm noktası olmaktan öte bir anlam taşımadı. Esas belirleyici olan, savaşın sonu değil, Stalin'in sekiz yıl sonraki ölümü oldu. Geçmişe bakıldığında, Stalin'in ölümünün ardından bir halef krizi, yeni bir lider kendini kabul ettirene dek yaşanan bir geçici "çözülme"nin yanı sıra, sahicilikle birlikte muğlak da olan bir totalitarizmden arınma sürecinin de başladığı görülür. Sonuçta, olayların getirdiklerine bakılırsa, hikâyenin bu kısmını güncellemek gerekmiyor. Dönemle ilgili bilgimizde kapsamlı bir revizyon veya ilave gerektirecek çarpıcı bir değişiklik de olmadı. Hitler'in savaştan kusursuz bir totaliter yönetim kurmak için bilinçli olarak yararlandığı Almanya'nın aksine Rusya'da savaş dönemi, topyekûn tahakkümün geçici olarak gevşediği bir dönemdi. 1929-1941, 1945-1953 arası dönemler kitaptaki amacım açısından kilit önemdeler ve bu dönemlerle ilgili kaynaklar oldukça sınırlı olduğu gibi içerik ve nitelik bakımından 1958, hatta 1949'ta olduklarından farklı da değildir. Rusya'da, Nazi Almanyası'nda olduğu gibi düpedüz korkunç ve çürütülemez kanıtlarla belgelenebilecek bir hikâyeden veya hikâye sonlarından söz edilebilecek şeyler yaşanmadı, yakın gelecekte yaşanması da muhtemel görünmüyor.

(*) "Macar Devrimi'ne Dair Derin Düşünceler" başlıklı sonsöz baskıda yer almaktadır. bkz. s. 317-370.

Bildiklerimize ilave etmemiz gereken tek önemli şey şu ki Smolensk Arşivi'nden (Merle Fainsod tarafından 1958'de yayımlandı) anlaşıldığı gibi Rus tarihinin bu dönemiyle ilgili her türlü araştırmanın temel handikabı, var olan belgesel ve istatistiki materyalin kıtlığıdır. Zira arşivde (Alman istihbaratının Smolensk'teki parti karargâhında keşfettiği ve Almanya'daki Amerikan işgal kuvvetleri tarafından el konulan) iki yüz bin belge yer almasına ve bunlar 1917-38 arasında el değmeden muhafaza edilmelerine rağmen sunulan bilginin azlığı hayret vericidir. 1929'dan 1937'ye gerçekleşen "tasfiyelerle ilgili mevcut olan başa çıkılmaz bolluktaki malzemeye rağmen" bu materyaller ne kurbanların sayısını verirler ne de başka bir hayati istatistiki veri içerirler. Kimi yerlerde görünen istatistiki ve sayısal veriler çelişiktir; farklı farklı sonuçlar veren farklı farklı durumlara işaret ederler ve bunlara bakarak görebildiğimiz tek tartışmasız gerçek, verilerin birçoğunun Rus yönetiminin emriyle bizzat menşe yerinde el konulup gizlendikleridir.³ Smolensk Arşivi, otoritenin farklı branşlarını oluşturan "Parti, Devlet ve NKVD arasında" ya da parti ile yönetim arasındaki ilişkiler hakkında da bilgi vermez; iletişim ve komuta kanalları konusunda sessiz kalır. Kısacası, buradan rejimin örgütlenme yapısına dair bir şey öğrenemeyiz; oysa Nazi Almanyası söz konusu olduğunda bu bakımdan çok şey biliyoruz.⁴ Sovyet yayınlarının propaganda gayesi güttükleri ve hiçbir şekilde güvenilir olmadıkları daima bilinse de, şimdi görünen o ki güvenilir bir kaynak veya istatistiki materyal herhangi bir yerde hiçbir zaman mevcut olmamıştı.

Bir totalitarizm incelemesinin Çin'de geçmişte ve günümüzde olanları göz ardı edip edemeyeceği çok daha önem-

3 Bkz. Merle Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, Cambridge, 1958, s. 210, 306, 365 vd.

4 A.g.e., s. 73, 93.

li bir sorundur. Çin’le ilgili bilgimiz otuzların Rusyası’na dair bilgimizden de daha az güvenilir, zira Çin başarılı devriminden sonra kendini yabancılardan çok daha radikal biçimde izole ettiği gibi, Çin Komünist Partisi’nin daha yüksek kademelerinden uzaklaştırılan veya kaçan kimseler henüz bize yardım etmiş değiller – tabii bunun böyle olması, kendi başına anlamlı. On yedi yılda elimize geçen çok az bilgi, şüphesiz önemli farklılıklara işaret ediyor: Hayli kanın döküldüğü ilk dönemin –diktatörlüğün ilk yıllarındaki kurbanların sayısı aşağı yukarı 15 milyon olarak tahmin ediliyor ki bu, 1949’da toplam nüfusun yaklaşık üçte biriydi ve Stalin’in “ikinci devriminde” yaşanan nüfus kayıplarına oranla oldukça azdı ve örgütlü muhalefetin ortadan kayboluşunun ardından terörde bir artış yaşanmamış; masum insanlar katledilmemiş; “nesnel düşmanlar” kategorisine müracaat edilmemiş; halkın önünde itiraf ve “özeleştir” vakalarına bolca rastlansa da göstermelik duruşmalar tertiplenmemiştir. Mao’nun çoğu zaman yanıltıcı bir şekilde “Yüz Çiçek Açsın” başlığıyla bilinen “Halk Arasındaki Çelişkilerin Doğru Biçimde Ele Alınması” başlıklı konuşması bir özgürlük çağrısı değildi elbette, fakat sınıflar arasındaki, daha önemlisi Komünist bir diktatörlükte halkla yönetim arasındaki antagonist olmayan çelişkilerin kabul edilmesi anlamına geliyordu. Muhaliflerle mücadelenin yolu, karmaşık bir prosedür olan “düşüncenin düzeltilmesi”nden geçiyordu; neredeyse tüm nüfus, zihinlerin tekrar tekrar belirli bir kalıba dökülmesine dayanan bu prosedüre tabi kılınmıştı. Bunun gündelik hayatta nasıl işlediğini, kimlerin muaf tutulduğunu –yani “tekrar kalıba dökme” işinin kimlerce yapıldığını– hiç bilmiyoruz; ayrıca “beyin yıkamanın” sonuçları, ne kadar sürdüğü veya fiilen şahsiyet değişiklikleri doğurup doğurmadığı konusunda da fikrimiz yok. Çin önderliğinin günümüzde yaptığı açıklamalara bakılırsa, üretilen tek şeyin “karşı devrimin koşullarını ha-

zırlayan” devasa bir ikiyüzlülük olduğu ortada. Buna terör denebilirse, ki bir bakıma gerçekten öyle, farklı bir terör olduğu ve tüm sonuçlarına rağmen nüfusun büyük bir kısmını ortadan kaldırmadığı aşikâr. Ayrıca milli çıkarı açıkça tanımladığı; ülkenin barışçıl yollardan gelişmesine, geçmişin muktedir sınıflarının torunlarının becerilerinden de istifade etmesine, akademik ve mesleki standartları korumasına müsaade ettiği de görülüyor. Kısacası, Mao Zedong’un “düşünce”si, Stalin’in (veya Hitler) çizgisini izlememiştir; Mao, içgüdüleriyle hareket eden bir katil değildi ve bir zamanlar sömürge olan ülkelerdeki devrimci ayaklanmaların tümünde çok yaygın olan o milliyetçi hissiyat, topyekûn tahakkümü sınırlandıracak kadar güçlü çıktı. Tüm bunlar bu kitapta dile getirilen bazı kaygılarla çelişir (s. 44-45).

Diğer yandan, kazandığı zaferden sonra Çin Komünist Partisi “uluslararası bir teşkilatlanma, kapsayıcı bir ideolojik ufku ve küresel siyasal özlemleri” (s. 169) seferber etmek istiyordu; yani en başından itibaren totaliter özellikleri belirgindi. Bu özellikler, her ne kadar söz konusu çatışmanın ekseninde ideolojik değil milli meseleler yer alsa da, Çin-Sovyet çatışmasının başlamasıyla daha da belirginleşti. Çinlilerin, Stalin’i eski saygınlığına kavuşturmak ve Rusya’daki totalitarizmden arınma girişimlerini “revizyonist” sapma olarak kınamaktaki ısrarları yeterince kaygı vericiydi; ama daha da kötüsü, bunun beraberinde Çin ajanları vasıtasıyla tüm devrimci hareketlere sızma ve Komintern’i Pekin önderliğinde canlandırma gayesi güden, şimdiye dek başarısız olmakla birlikte hayli acımasız da olan bir uluslararası politikanın izlenmesiydi. Kısmen yeterince bilgiye sahip olmadığımızdan, kısmen de olaylar halen devam ettiğinden tüm bu gelişmeleri şu anda değerlendirmek zor. Üstelik durumun doğasına içkin bu belirsizliklere kendi yarattığımız bazı handikapları da ekledik. Soğuk Savaş döneminin

mirası olan resmî “karşı-ideoloji” anti-Komünizm, meseleleri teorik veya pratik kertede kolaylaştırmış değil; anti-Komünizm de menzili ve politik arzusu itibariyle, kendi kurulumunu inşa etmeye ve bunu küresel boyuta taşımaya zorluyor; öyle ki, Komünist tek parti diktatörlükleri ile Çin’de fiilen karşı karşıya olduğumuz, farklı biçimlere bürünebilen gerçek totaliter yönetimler arasında prensip gereği bir ayırım yapmayı reddediyoruz. Mesele elbette Komünist Çin’in Komünist Rusya’dan veya Stalin Rusyası’nın Hitler Almanyası’ndan farklılığı değil. Yirmilerin ve otuzların Rusyası’yla ilgili bir tasvirde hemen öne çıkan ve bugün de yaygın olan ayyaşlık ve kabiliyetsizlik Nazi Almanyası’nın hikâyesinde belirli bir rol oynamamışken, Alman toplama ve imha kamplarında yaşanan tarifsiz vahşete de, mahkûmların işkenceden çok ihmalden öldüğü Rus kamplarında pek rastlanmamıştır. Baştan beri Rus yönetiminin belası olan yolsuzluk, Nazi rejiminin son yıllarında da yaşanmıştır, fakat görünen o ki Çin’de devrimden sonra böyle bir şey hiç yaşanmamıştır. Benzer farklılıklar çoğaltılabilir; bunlar, oldukça önemlidir ve bahsi geçen ülkelerin milli tarihlerinin ayrılmaz parçalarıdır; fakat yönetim biçimini doğrudan etkiledikleri söylenemez. Mutlak monarşi, hiç şüphesiz, İspanya, Fransa, İngiltere ve Prusya’da farklı şekillerde gerçekleşti; ama buradaki yönetim biçiminin adı aynıydı. Bu bağlamda belirleyici olan, totaliter yönetimin diktatörlükler ve tiranlıklardan farklılığıdır; bunlar arasında ayırım yapmak, büyük bir güvenle “teorisyenlere” bırakılacak, akademik bir mesele değildir asla; zira topyekûn tahakküm, bir arada var olmanın mümkün olmadığı yegâne yönetim biçimidir. O halde, “totaliter” kelimesini ürkeklikle ve ihtiyatla kullanmak için pek çok sebepimiz var.

Totaliter yönetime dair olgusal bilgiler sunan yeni kaynakların azlığı ve belirsizliği karşısında mutlak bir tezat ola-

rak totaliter veya başka türlü olsun yeni diktatörlüklerle ilgili araştırmalarda son on beş yilda olağanüstü bir artış yaşandı. Bu, Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya bağlamında özellikle geçerlidir. Günümüzde konunun derinliğine incelenmesi ve araştırılması açısından olmazsa olmaz nitelikte birçok çalışma var ve ben de eski kaynakçamı bu doğrultuda pekiştirmek için elimden geleni yaptım (ikinci basımda (ciltsiz) kaynakça yoktu). Kaynakçaya bilinçli olarak dahil etmediğim –birkaç istisnası dışında– tek literatür, eski Nazi generalleri ve yüksek rütbelilerin savaş sonrasında kaleme aldıkları sayısız hatıratır (bu tür özürnamelere dürüstlük ışığının düşmemiş olması anlaşılabilir bir durumdur ve bundan dolayı onları yok sayamayız. Fakat bu tür metinlerin olaylar ve yazarların bu olaylar esnasında bizzat oynadıkları rollere dair anlattıklarındaki idraksizlik düzeyi sahidten şaşırtıcıdır ve metinleri psikolojik ağıdan önemleri dışında tüm anlamdan yoksun bırakmaktadır). Bunun dışında I. ve II. bölümlerdeki okuma listelerine birkaç önemli madde ekledim. Bu basımda kitap gibi kaynakçayı da geçerli bazı nedenlerle üç bölüme ayırdığımı da belirteyim.*

II

Tarihi deliller söz konusu olduğunda, bu kitabın tasarlandığı ve yazıldığı erken tarih, tahminlerin aksine bir handikap yaratmadı. Aynı şey, totalitarizmin Nazi ve Bolşevik varyantlarıyla ilgili materyal açısından da geçerli. Totalitarizmle ilgili literatürün tuhafliklarından biri totalitarizmin (kursuz kaynakların eksikliği ve aşırı duygusal bağlılıklardan

(*) Yazar, *The Origins of Totalitarianism* (Harcourt, 1977) başlıklı baskısını kasetmektedir. Eser Türkçede üç cilt halinde yayımlandığından bu ciltte ilgili bölüme (3. cilde) dair kaynakçaya yer verilmiştir – yay.haz.n.

dolay akademik kaidelerin tamamını iflas ettiren) “tarihini” yazmaya dönük ilk girişimlerde bulunan kimselerin zaman sınavını başarıyla vermiş olmalarıdır. İkisi de otuzlarda yazılıp yayımlanan Konrad Heiden’in Hitler biyografisi ve Boris Souvarine’in Stalin biyografisi, Alan Bullock ve Isaac Deutscher’in hazırladıkları standart biyografilere kıyasla bazı yönleriyle çok daha isabetli ve konuyla ilgilidirler. Bunun birçok sebebi olabilir elbette, ama önemli sebeplerden birinin de, kullanılan belgelerin her iki kitapta da önde gelen sığınmacıların ve birinci elden tanıklıkların verdikleri bilgileri doğrulaması ve geliştirmesi olduğu aşikârdır.

Daha kesin bir ifadeyle söylersek, Stalin’in suç işlediğini veya bu “delicesine şüpheli” adamın Hitler’e güvenmeye karar verdiğini bilmek için Kruşçev’in Gizli Konuşması’na ihtiyacımız yoktu. Stalin’in deli olmadığını en iyi kanıtı bu güvendir: Tasfiye etmek istediği veya tasfiye hazırlıkları yaptığı herkesten şüphelenmiş; parti ve yönetimin üst kademele-
rindeki hemen herkese şüpheyle yaklaşmıştır Stalin; Hitler’e ise doğal olarak güvenmiştir, çünkü ona beddua edeceği bir durum yoktu. Kruşçev’in konuşmasına gelince, Kruşçev’in dehşetengiz itirafları –asıl hikâyede onun ve konuşmayı dinleyenlerin de dahil olduğu için– ortaya döktüğünden fazlasını gizlemiştir; çünkü öldükten sonra “saygınlıkları iade edilebilecek” ileri gelen birkaç yüz veya bin kadar siyasal ya da yazınsal figüre kara çalmakla yahut bu kişileri öldürmekle kalmayıp hiç kimsenin, Stalin’in bile, “karşı-devrimci” faaliyetlerde bulduklarını iddia edemeyeceği, hikâyeleri unutulmuş milyonlarca insanın katlini de içeren Stalin rejiminin devasa kriminalliğini pek çokları nezdinde (ve tabii resmî kaynaklara duydukları profesyonel sevgiden dolayı akademisyenlerin gözünde) asgarileştirmek gibi talihsiz bir sonucunu almıştır bu konuşmanın. Kruşçev tam da belirli suçları kabul ederek bir bütün olarak rejimin kriminalliğini giz-

lemiştir. Tam da bu kamuflelden ve (hepsi Stalin döneminde eğitilen ve terfi eden) mevcut Rus yöneticilerin ikiyüzlülüğünden dolayı genç nesilden Rus entelektüeller şu anda isyan bayrağı açtılar. Zira “insanların kitlesel olarak tasfiye, tehcir ve yok edildikleri”nin⁵ bilinmesinin zamanı geldi. Kruşçev’in kabullenilen suçlarla ilgili –Stalin’in delicesine şüpheliği– açıklamasında da totaliter terörün en karakteristik veçhesi gizlenmiştir: Totaliter terör, her türlü örgütlü muhalefet sona erdiğinde ve totaliter muktedir, korkuya mahal olmadığını anladığında ortaya çıkar. Özellikle Rusya’nın gelişiminde bu, böyle olmuştur. Stalin büyük tasfiyelere 1928’de ülkenin “iç düşmanları” olduğunu açıkladığında ve korkmak için hâlâ geçerli sebepleri olduğunda değil –Buharin’in kendisini Cengiz Han’a benzettiğini ve Stalin politikalarının “ülkeyi kılığa, yıkıma ve bir polis rejimine götürdüğü”⁶ (gerçekten de öyle oldu) düşüncesinde olduğunu biliyordu– tüm eski muhaliflerinin “hatalarını itiraf ettikleri” 1934’te başlamış ve “Zaferi Kazananların Kongresi” olarak da adlandırdığı 17 Parti Kongresi’nde şu beyanatı vermiştir: “Bu Kongre’de... kanıtlayacağımız bir şey ol-

5 Büyük Tasfiye’nin kurbanlarına, Birinci Beş Yıllık Plan’ın (1928-1933) tahmini dokuz ila on iki milyon kurbanı da ilave edilmelidir – beş ila dokuz milyon kişi tutuklanıp sürgün edilirken yaklaşık üç milyon kişi de katledilmiştir (Bkz. Robert C. Tucker’in 1938 Moskova Duruşmaları’na ait sözlü raporun yeni baskısına yazdığı önemli giriş, “Stalin, Bukharin, and History as Conspiracy”, *The Great Purge Trial* içinde, New York, 1965). Fakat tüm bu tahminler gerçek rakamı yansıtmaktan uzak görünüyor. Zira “Alman işgal kuvvetleri Vinnitsa şehrinde 1937 ve 1938’de idam edilen binlerce kişiye ait cesetlerin yer aldığı bir toplu mezar keşfedene kadar” haklarında hiçbir şey bilinmeyen toplu katliamlar hesabı katılmamıştır (Bkz. John A. Armstrong, *The Politics of Totalitarianism. The Communist Party of the Soviet Union from 1934 to the Present*, New York, 1961, s. 65 ve devamı). Şüphesiz, bu yeni bulgudan sonra Nazi ve Bolşevik sistemleri geçmişte olduğundan çok daha fazla aynı modelin varyantları gibi görünüyorlar – Stalin dönemindeki toplu katliamların mevcut muhalefetin ne ölçüde merkezinde olduğunu anlamak için Sinyavski ve Daniel’in yargılandıkları duruşmaya bakılabilir; *New York Times Magazine*’in benim de alıntılıdığım 17 Nisan 1966 tarihli nüshasında mahkemenin önemli oturumları yayınlanmıştır.

6 Tucker, *a.g.e.*, s. XVII-XVIII.

madığı gibi dövüşeceğimiz kimse de yok.”⁷ 20. Parti Kongresi'nin Sovyet Rusya ve genel olarak komünist hareket açısından sansasyonel karakteri ve temel politik önemi şüphe götürmez elbette. Fakat burada politik bakımdan önemli bir durum söz konusudur; Stalin sonrasındaki dönemin resmî kaynaklarının geçmişte olanlara düşürdükleri ışığı, hakikatin ışığı sanmak bir yanılgıdır.

Fainsod'un az önce değindiğim Smolensk Arşivleri'yle ilgili metni, Stalin dönemine dair en önemli kitaptır ve gelişigüzel yapılmış ilk seçkinin ardından mevcut materyali kapsamlı bir biçimde yorumlayan bir metnin gelmemiş olması da üzücüdür. Fainsod'un kitabına bakıldığında, Stalin'in yirmilerin ortasında verdiği iktidar mücadelesinden öğrenilecek çok şey vardır: O zamanlar Partinin konumu oldukça hassastı,⁸ çünkü ülkede belirgin bir muhalefet ruhu hüküm sürdüğü gibi yolsuzluk ve ayyaşlık kol gezmekte; liberalleşme taleplerinin hemen tümüne açık bir antisemitizm eşlik etmekteydi.⁹ 1928'den sonra başlatılan kolektivizasyon ve Gu-

7 Aktaran Merle Fainsod, *How Russia is Ruled*, Cambridge, 1959, s. 516. Abdurrahman Abtorkanov (Uralov müstear adıyla yazdığı *The Reign of Stalin* başlıklı kitabında, Londra, 1953) 1936'da ilk göstermelik duruşmalarından Parti Merkez Komitesi'nin yaptığı gizli bir toplantıdan bahseder; Buharin'in bu toplantıda Stalin'i Lenin'in partisini bir polis devletine dönüştürmekle suçladığı ve üyelerin üçte ikisinden fazlasının Buharin'i desteklediğini aktarır. Hikâye, özellikle de Merkez Komite'nin üçte ikisinden fazlasının Buharin'i desteklediği iddiası pek inandırıcı değildir; fakat eğer doğruysa, toplantının Büyük Tasfiye'nin en yoğun döneminde yapıldığı düşünülürse, hikâye örgütlü bir muhalefetin varlığına değil de, tam tersine işaret etmektedir. Fainsod'un haklı olarak değindiği gibi özellikle köylüler arasında son derece yaygın bir “kitleseel memnuniyetsizlik” vardı ve 1928'e kadar “Birinci Beş Yıllık Plan'ın başlangıcında... bir yığın grev yapılmıştı” ama bu “muhafiz ruh halleri hiçbir zaman rejime yönelik örgütlü bir meydan okuma biçimini alıp belirli bir odak kazanamadılar”; 1929 ve 30'da “her türlü örgütlü alternatif sahnedan çekildi”, tabii bundan önce örgütlü alternatifin olduğu da meçhul. (Bkz. *Smolensk under Russian Rule*, s. 449 ve devamında).

8 Fainsod'un belirttiği gibi “Partinin zafer kazanması bir yana hayatta kalmayı başarması bile şaşılacak şeydi”. A.g.e., s. 38.

9 A.g.e., s. 49 ve devamında. 1929 tarihli bir rapor bir toplantıda edilen şiddetli

lağlar'dan arınma hamlesi Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası'nı ve onunla birlikte halkla yönetim arasında yeni yeni başlayan uzlaşığı¹⁰ da kesintiye uğrattı. "Bir kolhoza girmekten se dünyaya hiç gelmemiş olmayı yeğleyen"¹¹ ve sırf Gulaglar'a başkaldırmak adına zengin, orta gelirli ve fakir köylüler olarak bölünmeyi reddeden¹² köylülerin dayanışması bu önlemlere şiddetle karşı çıkmıştı – "şimdi Gulaglar'dan çok daha kötü ve tek planı insanları yakalayıp hapsetmek olan biri var iktidarda";¹³ işçilerin parti güdümündeki sendikalarla birlikte hareket etmeyi reddettikleri ve bunların yöneticilerini "besili şeytanlar", "ikiyüzlü şaşılar" vb. yaftalarla lanetledikleri kentlerdeki durum da çok farklı değildi.¹⁴

Fainsod bu belgelerin "yaygın bir kitlesel memnuniyetsizliğin" yanı sıra bir bütün olarak rejim karşısında "yeterince örgütlü bir muhalefetin de" eksikliğini gösterdiğini söylemekte haklıdır. Fakat göz ardı ettiği ve bence bazı deliller tarafından eşit ölçüde desteklenen şey şu ki, Stalin'in iktidarı ele geçirip tek parti diktatörlüğünü bir topyekün tahakküme dönüştürmesine karşı bir alternatif vardı: Lenin'in başlattığı Yeni Ekonomi Politikası'nı izlemek.¹⁵ Ayrıca Stalin'in partiyi

antisemitik lakırdıları aktarır. "Dinleyiciler arasındaki Komsomol mensupları sessiz kaldılar... Yahudi karşıtı beyanatlara herkesin hak verdiği anlaşılıyordu" (s. 445).

10 1926 tarihli tüm raporlar "karşı-devrimci olarak bilinen isyanların oldukça azaldığını, rejimin köylülerle bir süredir barıştığını" göstermektedir. 1926 ile karşılaştırıldığında 1929-30 tarihli raporlar "muharebe meydanında tüten resmi tebligleri andırırlar" (s. 177).

11 *A.g.e.*, s. 252 ve devamında.

12 *A.g.e.*, özellikle s. 240 ve devamında – s. 446 ve devamında.

13 Bu tür beyanatların tümü GPU raporlarından alınmıştır; özellikle bkz. s. 248 ve devamında. Buna benzer görüşlerin Büyük Tasfiye'nin başladığı 1934'ten sonra gittikçe azalması karakteristik bir durumdur.

14 *A.g.e.*, s. 310.

15 Anlaşılabilir olmakla birlikte tarihsel bakımdan dayanaksız olan, Lenin'den Stalin'e az çok düz bir gelişim çizgisi izlendiği yönündeki kanıdan dolayı bu alternatif genellikle göz ardı edilir. Stalin'in hemen her zaman Leninist terimlerle konuştuğu, öyle ki kimi zaman iki adam arasındaki tek farklılığın Sta-

tamamen kendi denetimine soktuğu 1928’de yürürlüğe konan Birinci Beş Yıllık Plan’la birlikte alınan tedbirler, sınıfların kitlelere dönüştürülmesi ve bununla eşzamanlı olarak her türden grup dayanışmasının tasfiye edilmesinin topyekûn tahakkümün olmazsa olmaz koşulu olduğunu kanıtlar.

Stalin’in 1929’dan sonra tartışmasız hâkim olduğu dönem hakkında Smolensk Arşivi, önceden var olan daha az güvenilir kaynaklardan öğrendiğimiz bilgileri genellikle doğrular. Arşivdeki istatistiki verilerin tuhaf eksikliği de aynı duruma delalet eder. Söz konusu eksiklik, Stalin rejiminin, bu bakımdan da, acımasız şekilde tutarlı olduğunu gösterir: Resmi hikâyeye uygun olmayan yahut uygun olmama ihtimali olan tüm gerçekler –tarım mahsulleri, suç oranı ve sonraki kompro hikâyelerinin aksine hakiki “karşı devrimci” faaliyetler hakkındaki veriler– olmamışlar gibi muamele görmüşlerdir. Uçsuz bucaksız ülke topraklarının dört köşesinden getirilip Moskova’da toplanmak yerine önce *Pravda*, *Izvestia* veya Moskova’daki bir başka resmî yayın organı aracılığıyla bu tür verilerin tüm bölgelere aktarılması; böylelikle Sovyetler Birliği’nin her bölgesi ve semtinin tıpkı Beş Yıllık Planlarla kendilerine tahsis edilen eşit ölçüde kurgusal normları kabullenmeleri gibi bu resmî, kurgusal istatistiki verileri de kabullenmelerinin amaçlanması, gerçekler ve gerçekliğe yönelik totaliter küçümsemeye doğrusu son derece uygundur.¹⁶

Önceleri sadece tahmin edilebilirken şimdi belgelere dayalı kanıtlarla desteklenen, birkaç çarpıcı meseleden kısaca bah-

lin’in karakterindeki vahşilik veya “delilik” gibi görüldüğü doğrudur. Bunun Stalin cephesinde bilinçli bir hile olup olmadığı bir yana, doğru olan şu ki –Tucker’ın da isabetli bir gözlemler aktardığı gibi, *a.g.y.*, s. XVI– “Bu eski Leninist kavramlar, Stalin tarafından apaçık Stalinist bir yeni içerikle doldurulmuştur... Bu içeriğin temel özelliği, *komplonun* hiç de Leninist olmayan bir vurguyla dönemin ruhu olarak öne çıkarılması olmuştur.”

16 Bkz. Fainsod, *a.g.y.*, özellikle s. 365 ve devamı.

sedeyim. Daima şüphelenmiştik ama artık biliyoruz ki rejim hiçbir zaman “monolitik” [tek parça] değildi; “üst üste binen, çoğalan ve paralel fonksiyonlar etrafında bilinçli olarak inşa edildi” ve bu grotesk biçimde amorf yapıyı Nazi Almanyası’nda karşılaştığımız Führer ilkesi –“kişilik kültü”– bir arada tuttu;¹⁷ bu hususi yönetimin yürütme organı parti değil, polisti ve polisin “operasyonel faaliyetleri, parti kanallarında tanzim edilmiyordu”;¹⁸ rejimin tasfiye ettiği milyonlarca masum insan, Bolşevik diliyle “nesnel düşmanlar”, “herhangi bir suçu olmayan suçlular”¹⁹ olduklarının pekâlâ farkındaydı; –devlet yetkililerinin katilleri, kundakçılar, haydutlar gibi– rejimin geçmişteki gerçek düşmanlarından farklı olarak bu yeni kategoridekiler, Nazi terörü kurbanlarının sergiledikleri davranış örüntülerinden bildiğimiz “mutlak pasiflik”le²⁰ reaksiyon gösterdiler. Büyük Tasfiye sırasında yaşanan “ihbar seli”nin, ülkenin ekonomik ve toplumsal refahı açısından bir felaket olduğu gibi, totaliter liderin güçlenmesinde de etkili olduğuna hiç kuşku yoktu. Ama Stalin’in 29 Tem-

17 A.g.e., s. 93 ve s. 71: Tüm düzeylerde verilen mesajlarda genellikle rejim, parti veya ülkeye değil, “Yoldaş Stalin’e karşı yükümlülüklerin” vurgulanması karakteristik bir durumdur. Ilya Ehrenburg ve diğer Stalinist entelektüellerin kendi geçmişlerini aklama çabaları çerçevesinde söyledikleri veya Büyük Tasfiye esnasındaki gerçek düşüncelerine dair anlattıkları şeyler iki sistem arasındaki benzerlikleri açıkça gösterir. “Stalin, Komünistlere ve Sovyet entelijansiyasına yönelen manasız şiddetten hiçbir şekilde haberdar değildi”, “durumu Stalin’den saklıyorlardı”, “keşke biri Stalin’e olanları anlatsaydı” veya nihayetinde suçlu Stalin değil, ilgili polis şefiydi (aktaran Tucker, a.g.y., s. XIII). Tabii, Almanya’nın yenilgisinden sonra Naziler de tastamam aynı şeyleri söylemişti ister istemez.

18 A.g.e., s. 166 ve devamında.

19 Kelimeler “sınıfa yabancı bir unsurun” 1936’daki yakarışından ödünç alınmıştır: “Herhangi bir suçu olmayan bir suçlu olmak istemiyorum” (s. 229).

20 1931 tarihli ilginç bir OGPU raporunda, bu yeni “mutlak pasiflik”ten, masum insanları rastgele hedef alan terörün hasil ettiği bu korkunç hissizlikten bahsedilir. Rapor, “tutuklu bir kişinin başında iki silahlı askerin bulunduğu” rejim düşmanlarına yönelik geçmişteki tevkifatlarla, “bir silahlı askerin öbek öbek insanın başında ilerlediği ve insanların kaçmaya yeltenmeden, sakince yürüdükleri” mevcut kitlesel tevkifatlar arasındaki büyük farklılığı vurgular (s. 248).

muz 1936'da aşağıdaki beyanatı vererek “bu uğursuz ihbarcılık zincirini harekete geçirdiğini”²¹ ancak şimdi öğrenebildik: “*Mevcut koşullarda bir Bolşevik'in vazgeçilmez özelliği, bir Parti düşmanını hangi maskeyi takmış olursa olsun tanıma becerisi göstermesidir*”²² (italikleri ben ekledim). Tıpkı Hitler'in “Ni-hai Çözümü”nün, Nazi partisi eliti nezdinde “Öldüreceksin” komutunun bağlayıcılığına tekabül etmesi gibi, Stalin'in beyanatı da Bolşevik partisinin tüm üyelerine bir doğru davranış kılavuzu olarak “Yalan şahitlik yapacaksın” emrini vermektedir. Son olarak, yirmilerin sonu ve otuzlarda yaşanan terör, endüstriyelleşme ve iktisadi ilerlemenin ödettiği “acıya dayalı yüksek bir bedel” olarak değerlendiren teorinin içerdiği hakiki değer de, olayların içyüzüne veya belirli bir bölgedeki seyrine şöyle bir bakıldığında kuşkuya yer bırakılmaksızın bir kenara bırakılması gerekir.²³ Çünkü Sovyet Rusya'da terör-

21 A.g.e., s. 135.

22 A.g.e., s. 57-58. Bu kitlesel ihbarlarda gittikçe yükselen isterik ruh hali için özellikle bkz. s. 222, s. 229 ve devamı ve s. 235'teki sevimli hikâye. Hikâyeye göre yoldaşlardan biri, “Yoldaş Stalin'in Troçki-Zinoviyev grubuna karşı uzlaşmacı bir tutum benimsediğini” düşünmektedir ve bu düşünce o zamanlar en hafif cezayla Parti'den derhal ihracı gerektiren bir hakarettir. Ama adam, bu kadar şanslı değildir. Bir sonraki konuşmacı, Stalin'i itibarsızlaştırmaya yeltenen bu adamcağızı “siyasi sadakatsizlikle” itham eder, adam da hiç vakit kaybetmeden hatasını “itiraf eder”.

23 Ne ilginç ki Fainsod da aksi yöne işaret eden bir yığın delilden hareketle bu tür sonuçlara varır. Bkz. eserinin son bölümü, özellikle s. 453 ve devamı. Olgusal delillerin yanlış yorumlanmasına dayalı bu yaklaşımın alandaki pek çok yazar tarafından paylaşılması daha da ilginçtir. Şüphesiz, bunların hiçbiri Isaac Deutscher'in ünlü biyografisinde Stalin'i bin derecen su getirerek meşrulaştıran yaklaşımını benimsememiştir, fakat birçoğu halen “Stalin'in gaddar eylemleri”nin “yeni bir güç dengesi yaratmak için denenmiş bir yol” (Armstrong, a.g.y., s. 64) olduğu ve “Leninist mite için temel çelişiklere acımasız ama tutarlı bir çözüm” (Richard Lowenthal, *World Communism. The Disintegration of a Secular Faith*, New York, s. 42) sunmak için tasarlandığı kanısındadır. Bu Marksist mahmurluğun topu topu birkaç istisnası vardır. Sözcüleri Richard C. Tucker gibiler (a.g.e., s. XXVII) “Sovyet toplumunda fiilen büyük bir hasara yol açan Büyük Tasfiye yaşanmamış olsaydı, Sovyet sisteminin ufukta görünen total savaş sınavını başarıyla vermek için daha iyi bir durumda ve çok daha donanımlı olacağını” öne sürerler. Fakat Bay Tucker bu durumun, benim totalitarizm “imgemi” çürüttüğünü düşünerek yanlıyor. Is-

rün böyle bir getirisi olmadı. Gulaglar'dan arınma sürecinin, kolektivizasyonun ve Büyük Tasfiye'nin belgelerle kanıtlanan sonucu, ilerleme veya hızlı sanayileşme değil, kıtlık, gıda üretiminde kaotik koşulların ortaya çıkması ve nüfusun azalması olmuştur. Sonuçta, tarımda daimi bir kriz, nüfus artışında bir kesinti ve Sibiryaya iç bölgesini geliştirmek ve kolonileştirmek için ciddi bir başarısızlık ortaya çıkmıştı. Ayrıca Smolensk Arşivi'nin ayrıntılı olarak gösterdiği gibi Stalin'in hükümet yönetimleri, ülkenin Ekim Devrimi'nden sonra kazandığı her türlü kabiliyeti ve teknik beceriyi yok etmeyi başarmıştır. Bütün bunlar, nüfusun "siyaseten zırcahal"²⁴ olmayan kesimlerine parti ve devlet bürokrasisinde kariyer imkânları açmak için ödetilen, yalnızca yaşanan acılarla da ölçülemeyecek, gerçekten inanılmaz "yüksek bedel"lerdi. Doğrusu totaliter yönetimin bedeli o kadar yüksekti ki, ne Almanya ne de Rusya henüz tamamen ödeyebilirdi.

tıkrarsızlık, bir ideolojik kurguya dayanan ve partiden farklı olarak belirli bir hareketin iktidarı ele geçirmesini gerektiren topyekûn tahakkümün işlevsel bir zorunluluğudur. Bu sistemin ayırt edici özelliği, ülkenin gerçek kudretinin yani maddi gücü ve esenliğinin sürekli olarak belirli bir organizasyon gücüne kurban edilmesidir; tıpkı olgusal hakikatlerin ideolojik tutarlılık taleplerine kurban edilmesi gibi. Şurası kesin ki maddi güç ile organizasyon gücü yahut gerçek ile kurgu arasındaki çatışmada ikinci tarafın hezimet uğraması kuvvetli bir ihtimaldir ve İkinci Dünya Savaşı'nda Rusya ile Almanya'nın başına gelen de budur. Fakat bu, totaliter hareketlerin gücünü küçümsemek için yeterli bir neden değildir. Uydu devletler sistemi, daimi bir istikrarsızlığın yarattığı terörle organize edilmişti ve Sovyet Rusya'nın mevcut istikrarı, totaliterlikten arınması, bir taraftan var olan maddi gücüne büyük katkıda bulunurken, diğer taraftan uydularındaki denetimi yitirmesine sebep olmuştur.

- 24 1929'da başlatılan "gerici profesörleri" tasfiye kampanyası hakkında ilginç detaylar için bkz. Fainsod, *a.g.e.*, s. 345-355. Bu kampanya, "partili olmayan harikulade Profesörlerin yerlerinden edilmesi için geçerli bir neden göremediklerinden" Komsomol üyeleri, partililer ve öğrenci birliği tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bunun üzerine derhal yeni bir komisyon kurulup "öğrenci birliği içerisinde sınıfa-yabancı pek çok unsurun bulunduğunu" bildiren bir rapor hazırlanmıştı. Büyük Tasfiye'nin temel amaçlarından birinin de daha genç nesillere kariyer imkânı sağlamak olduğu bilinir.